

NEW ZEALAND
IMMIGRATION

KIRIBATI

Taeka ni katauraoi – Rongorongo ibukia taani mwakuri nte RSE

MINISTRY OF BUSINESS,
INNOVATION & EMPLOYMENT
HĪKINA WHAKATUTUKI

[Immigration.govt.nz](https://www.immigration.govt.nz)

**NEW ZEALAND
IMMIGRATION**

Kanoana

Ko na Mauri!	1
Kabarabaran te mwakuri	2
Mwane	3
Aron am Reitaki	9
Kamwakuri	12
Aron te maeu	15
Rongorongo ae kakawaki	18
Oki nako Kiribati	20
Imwain ae ko mwananga – bwaai aika ko riāi n tuoia imwain ae ko toka nte wanikiba	21
Taian namba ae kona reitaki nako iai	22

Ko na Mauri!

Ko na Mauri man te RSE Nutiran. Te katekeraoi nakoim ngkai ko butimaea te mwakuri nte RSE!

RSE e tei ibukin te taeka ae kangai Recognised Seasonal Employer ke “Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki ao man Reitinako”. Te Recognised Seasonal Employer bon ngaia te tia kamwakuri ae e anganaki te kariaia iroun te Imikureition Nutiran ba ena karaoa te kateirake ni kam mwakuri mai iabatera.

Taabo ni uanikai, wetitaboo ma tabo ni karao wain iaon Nutiran a kainanoia taani mwakuri n taai aika kakaokoro ni katoa ririki ibukin te mwakuri ni kabwebwe, ununiki ao ni kiniuanikai.

Taian taeka ni katauraoi ma rongorongo aika a kabarabarakai nakoimi ena ibuobuoki inanon am tai ni mwakuri iaon Nutiran. E kakawaki ba kona uota te kauring ke te taeka ni katauraoi aei n am tai ni mwananga ba kona kainanoia n am tai ni mwakuri I Nutiran.

Ko riai naba n ira te maroro ni kaotaota ibukin kabarabaran bwaai aika a kakawaki ba kona riai ni karaoia imwain te mwananga ni kitana Kiribati. N tain te kabarabara, ao ena kateretereaki raoi nakoimi ba tera aron te mwakuri ma aron te maeka ni maeu iaon Nutiran. Ena reke naba am tai n titiraki ni kaotaota ngkana iai te bai ae ko aki matata raoi iai ao ena kabarabarakai raoi nakoim.

N rokom iaon Nutiran, ao iai riki taian rongorongo ma taian ibuobuoki ae ena anganiko am tia kamwakuri ao te Botaki ni Mwakuri ibukin Bitiniti, Karaobwai ao Kamwakuri ba buokam n am tai ni maeka ao ni mwakuri iaon Nutiran.

Aio te ibuobuoki ae rangin tamaroa ao ko kona ni kabongana ibukin buokam. Ara katekeraoi ae bati nakoim!

Ana tiim Nutiran ibukin te Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki ao Reitinako

Kabarabaran te mwakuri

Imwain ae ko nakomai nako Nutiran, ko riai moa n ira te maroro ni kaotaota are ena karaoia am Kauntira ibukin kabarabaran bwaai aika a kakawaki imwain te mwananga ni kitana Kiribati. Ena rangin ibuobuoki aei nakoim ba kona mataata raoi ao n ataa aron te maeu iaon Nutiran. Ena barongaeaki raoi man kamatoaki tabanin taekan ao rongorongon mwanangam. N rokom iaon Nutiran, ao kona manga ira te maroro ni kaotaota ibukin kabarabaran bwaai aika kakawaki ba ko riai n ataa, ao are ena karaoia am tia kamwakuri. Bon iai uoua te maroro ni kaotaota ao ni kabarabara ae ena karaoaki ibukin baai aika rangin bongana n aron:

- › Aron taekan baom ni mwananga iaon Nutiran;
- › Taekan kanoan te bong ibukin taai aika mwaitoro ao kabuebue ma aekan kunikai ae kona kainanoia ni bainna n taai aikanne;
- › Tera ae ko riai ni kanna ibukin teimatoan te ewenako ni makuri ao ni marurung;
- › Tararuan am kataumwane – Aei ibukin kabonganana raoi am bwakabai ao tikotikonakin raoi aron boon maium ma am kabanemwane iaon Nutiran;
- › Ena tauaki am taekiti man am bwakabai are e reke man am mwakuri ae ko karaoia iaon Nutiran;
- › Tera ae ena riki ngkana iai te kabuanibai n ikoaki ae reke n tain te mwakuri ao man aki kona ni makuri;
- › Tera ae e riki ngkana I taonaki nte aoraki;
- › Tukan te kariki, te wene n tanga ae mano ao ai kamanoam man te aoraki ae riki man te wene n tanga;
- › Tera ae ko kona ni karaoia ngkana ko aki mwakuri ao kona kanga ni kukurei n am tai n tiku iaon Nutiran.

Mwane

Ko riai n iai am mwane ae tau mwaitina ibukim ngkana ko a roko iaon Nutiran ibukin kaitaran boon am kabanemwane imwain ae reke am bwakabai.

Am bwakabai

Am mwane ke bwakabai ena karinaki nakon am akaunti nte bangke n Nutiran. Am tia kamwakuri ena buokiko ni karaoa aei ibukim ngkana koa roko. Ena reke iroum bebwan am bwakabai ni katoa wiki, ao ena teretere iai mwaitin boom ae ko karekea ao rongorongon taian taumwane aika a tauaki man boom.

Tuatua nakon am tia kamwakuri ngkana iai am titiraki ni kan mataata ibukin am bwakabai.

Ngkai ngkoe te tia mwakuri nte “Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki ao man Reitinako”, ao ena karaoaki am bwakabai ke boom ni kawaina aikai:

1 Te katauboo nte mwaiti ae baireaki ni katoa aowa.

Ngkana e taku am konturaeki are ko anganaki ba ko kaboaki nte aowa, ao nanona ngkanne kona kaboaki nte mwaiti are e baireaki ni katoa aowa are ko mwakuri iai.

N ARON TE KATOTO: Ngkana ko mwakuri inanon 30 te aowa ao te mwaiti ae baireaki ni katoa aowa bon NZ\$15.00, ena reke ngkanne boom ae NZ\$450.00 IMWAIN te taekiti ao taumwane tabeua. Te taekiti ao taumwane tabeua e kauarerekea mwaitin am bwakabai.

Ko aki kona ni kaboaki nte mwaiti ae uarereke iaan te moan boo ae riai ni bainaki mai inano.

2 Te katauboo nte mwaiti ae baireaki ibukin te teuana te mwakuri.

Ko kaboaki nte mwaiti ae baireaki ibukin teuana te mwakuri ae ko karaoaia ao e tia raoi te makuri anne. N aron te katoto nte tabo n aboro, ko kona ni kaboaki nte mwaiti ae e baireaki ibukin teuana te bin ae ko kanoaia ni uaan te aboro. Are nanona ba ngkana ko kabaititiko n tuoaa uaan te aboro ae mwaiti man raioiroi, ao ena kona reke boom ae rawata.

N RON TE KATOTO: Ngkana ko kaboaki n NZ\$30.00 ibukin teuana te bin n aboro ae ko kanoaia ni kaonrakea, ao 15 botan mwaitin am bin ae ko kanoaia nte wiki anne, ena reke botan boom ngkanne ae NZ\$450.00 imwain ae tauaki am taekiti ao taumwane riki tabeua.

Ngkana ko kaboaki nte mwaiti are e baireaki ibukin teuana te mwakuri, e na akea te keerikaki ni mwaitin ae ko riai ni karekea nte moan boo ae bainaki mai inano ao ni botan mwatin te aowa ae riai n reke nte wiki anne. E ngae n anne ao e karaoaki aei nakoia taani mwakuri aika a maatai, ao e korakora riki mwaitin ae ko karekea ni kabotauaki ma are e bainaki nte moan ni karinan boo mai inano.

E kakawaki ba kona titiraki ni mataata raoi ngkana arona ba te mwaiti are kam anganaki ni boomi e ikotaki ma te mwane ni motirawa ke tao e raka iaon te moan karinan boo ae riai ni bainaki. (Te mwane ni motirawa e kabwarabwaraki inano.)

3 Te katauboo nte mwaiti ae baireaki nakon buburan te mwakuri

E baireaki te mwaiti ae kona kaboaki iai man uarereken ke buburan te mwakuri ae ko karaoia ke ko anganaki te katauboo iaan te konturaeki ae baireaki. Ko kaboaki nte mwaiti ni mwane ae tia ni baireaki ma buburan ke uarereken te mwakuri are karaoia. E kona ni karaoaki aei n ae ko kaboaki n teuana te bin, ke nte baketi, ke n teuana te bariko ae bobotaki ke ni kabaeaki, ke n teuana te kilogram. E bon tatannako aron babaireana ma aekan te makuri are e karaoaki ao te mwaiti ni mwane ae kateaki ba te boo ae ena bainaki. Te kantaninga ni bainakin te katauboo aei ba e aki tiku n ti te arona te mwaiti ae bainaki, ena kona ni bibitaki mwaitin ae baireaki ibukin mwakuri teuana ma teuana n aron angaraoina.

N ARON TE KATOTO: Ngkana ko kinika uaan te aboro ao ko kaboaki ni mwaitin te bin ae ko kanoaia ni kaonrakea, ngkanne ena kona ni kakaokoro boon te bin ni kaineti ma baai aika a taraki n aron aikai buburan te uaa, iraua ana ririki te aroka, aekakira taian uaa ae ko kinikia, te tai are e kinikaki iai te uaa, a unikaki aroka nte tano ae maeu ke a kabonganaki bain aoraki nte tano, ana kaboaki uanikai nako aban tinaniku ke bon ti iaon Nutiran ke tao ana manga kabonganaki ibukin te kabwebwe. Are nanona ngkanne ba ko kaboaki n aron aei NZ\$15.00 ibukin teuana te bin n aboro ae ena kabonganaki ibukin te mooi ao tao NZ\$45.00 n teuana te bin ibukin te lokinibai nako tinaniku ae aboro aika bane tamaroia ibukin te iokinibai.

E riai te tia kamwakuri ni katereterea raoi inanon am kounturaeki ni mwakuri mwaitin raoi te katauboo ae kona baina NZ\$15.00 (boo mai inano) nakon NZ\$45.00 (boo mai ieta) ibukin teuana te bin ao ena kabwarabwara raoi bukin te kaokoro ngkana iai. E kona am tia kamwakuri ni kakerakea boom nte mwaiti ae raka iaon ae tataneiai iai ma e aki kona ni kauareakea boom iaan te katauboo are ea tia ni katauaki ba te moan karinan boo mai inano.

Ngkana ko anganaki te katauboo aei, ao e na akea te keerikaki ni mwaitin ae ko riai ni karekea nte moan boo ae bainaki mai inano. E ngae n anne ao e karaoaki aei nakoia taani mwakuri aika a maatai, ao e korakora riki mwaitin ae ko karekea ni kabotauaki ma are e bainaki nte moan ni karinan boo mai inano.

E kakawaki ba kona titiraki ni mataata raoi ngkana arona ba te mwaiti are kam anganaki ni boomi e ikotaki ma te mwane ni motirawa ke tao e raka iaon te moan karinan boo ae riai ni bainaki. (Te mwane ni motirawa e kabwarabwaraki inano.)

4 Te katauboo nte mwaiti ae baireaki ao ni bitaki ni kaineti ma aekan te mwakuri ae karaoaki

N taai tabetai ao e bitaki te katauboo are ko anganaki. E kona n riki aei ngkana e bitaki te mwakuri are koa manga karaoia. N aron te katoto, n tabetai ngkana ko boo nte mwakuri ao ko kaboaki nte aowa, ma e kona ni manga bitaki boom ni kaboaki nakon maitin te mwakuri ae ko karaoia ngkana koa baiti riki ao n rabwakau ni mwakuri.

E kona ni kaokoro aron boom ae ko anganaki ma are anganaki taani mwakuri aike tabeman ibukin te mwakuri ae ko karaoia ae kaokoro ke ibukina ba e kaokoro aron kaboakim.

■ Mwane ni Motirawa

Ena reke nakoim te mwane ni motirawa ibukin teuana te ririki nte mwaiti ae baireaki. N aron te katoto, ngkana te mwaiti ae baireaki waniua te betiente ao e reke mwaitin boom ae \$500 nte wiki, ena kona n reke ngkane \$40.00 n ikotaki ma boom nte wiki ibukin am mwane ni motirawa. Ko kairoroaki iaan te tua ba kona kabwaka ke ena tauaki am taekiti man am mwane ni motirawa. Tabeman taani kam mwakuri anganiko am mwane ni motirawa ibuakon boom ni mwakuri ni katoa week ao tabeman a tiba anganiko ngkana ea bane ao n toki am tai ni mwakuri. Ngkana e reke am mwane ni motirawa ni katoa wiki, ao e bon tauaki am taekiti n aron am bwakabai, ma ngkana ko anganaki am mwane n tokin ao n banen tangoakim ni mwakuri ao ena bon tauaki am taekiti nte tai anne.

Ngkana iai te kanganga ibukin am bwakabai, ke tao n taku ba iai te bai ae kairua, tai tabara reitaki ma am tia kairiri ke am tia kamwakuri.

Taian Taumwane man boom ke am bwakabai

Te mwaiti ae ko karekea ni boom tiaki ngaia raoi ae ena reke nako nanon baim ibukina ba iai taian taumwane ae ena anaaki man boom ke am bwakabai.

■ Taekiti

Te taekiti ke te Taumwane ibukim (PAYE) a tauaki man boom – ao ko riai ni kabwakai taumwane aikai. Te taekiti bon te taumwane man boom ni mwakuri ae nakon te Tautaeke n Nutiran ba ena kaboa iai taian mwakuri n aekaia nako n aron te karao kawai ao kamanoam man te kabuanibai ao tabeua riki. Ni kabane aomata aika a mwakuri iaon Nutiran e bane n tauaki aia taekiti man booia ni mwakuri. Taani mwakuri iaan te RSE “Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki ao man Reitinako” a tauaki aia taekiti ao a kabongana te kanikina ae (NSW). E kona n noraki aei n am bweba ni bwakabai.

Ko aki kainanoia ba kona kanoa te boma ibukin okin am mwane are e tatauaki nte taekiti n tokin te ririki ao e aki reke aei nakoim ibukina ba e uarereke mwaitin ae tatauaki man am taekiti. Ni bon koauana, ngkana e reke am mwane ae rangin rawata ao kona bae n tarau iroun te Tautaeke ngkana e uarereke am taekiti ae tatauaki ao ena noraki anne ngkana ko kanoaia ao ni kanokoa te boma. Maroro ma am tia kamwakuri ngkana iai am titiraki.

■ Taumwane aika a tauaki

Ko kona ni karina taian taumwane ae a riai n tauaki man boom n anga am kariaia nte koroboki. Taian taumwane aikai n aron boon baom ni mwananga nakon te mwakuri, ao boon am tabo ni maeka. Ngkana ko kariaia am tia kamwakuri ba ena karaoa te taumwane man boom iaon bwaai aikanne ao ena bebete aron kabonganana ao tararuan raoi am mwane inanon baim.

E riai am tia kamwakuri ni kabarabara nakoim tera ae ko kaboaki iai, tera kanoan am bweba ni bwakabai, tera taian taumwane ae tauaki ao ni karekea am kariaia iaon baai aikanne. Ko kona naba ni katoka taian taumwane ke anai mwane man boom nte tai are ko tangiria iai.

Ngkana ko karaoa aei, ao tabem ngkanne ba kona bon kabarai am taarau nte mwane ke ni karaoia ma am bangke ba ena tatauaki man am akaunti nte bangke.

Ibukin kamanoam, nikabane taian taumwane ana riai n teretere taekaia nakon te Botaki ni Mwakuri ibukin Bitiniti, Karaobwai ao Kamwakuri nakoia taan tutuoa taani mwakuri, ao ngaia aika ana noria ba a bon eti man ira nanon te tua iaon Nutiran.

■ Taumwane ibukin boon mwanangam

Am tia kamwakuri ao ngkoe kam uaia n ibuobuoka boon kantokam nte wanikiba mai Kiribati n roko I Nutiran ao anne te itera ni kantoka n okira abam mai Fiji. E a tia am tia kamwakuri ni kaboa kantokam ni kabane nte wanikiba, ao ko riai ni kaoka mwin te mwane anne ni kaboa iterana. Ena karaoa te taumwane man boom am tia kamwakuri ibukin kaboa mwin te mwane anne. Kona bae ni kaboa boon mwanangam iaon Nutiran naba. Aei n aron kantoka nte wanikiba, kantoka nte bwati ma te turain.

■ Taumwane ibukin boon am tabo ni maeka

Am tia kamwakuri ena riai ni karekea am tabo ao auti ni maeka ae mano man tau ao n ira ana boo Nutiran ae tamaroa man riai. Te tabo ke te auti ni maeka aei e riai ni kaman tuoaki iroun te Botaki ni Mwakuri ibukin Bitiniti, Karaobwai ao Kamwakuri. Ko kona ni kariaia am tia kamwakuri ba ena karaoa te taumwane man boom ibukin boon te auti ni maeka ke ko kona ni bon kabwaka boona bon iroum.

■ Te Iti ao boon te maeu tabeua

Ko riai ni kantaningaia ba kona kabaka boon te iti ao boon maeum n ikotaki ma boon am tabo ni maeka. Kona bae n tangiraki ba kona kaboa te kabanemwane ibukin baom ni kaea am mwakuri ao n okira am tabo ni maeka man te mwakuri. Ko kona n tuatua ba ena tatauaki aei man boom ke ko bon kona ni kabaka bon iroum. Tabeman taani kamwakuri a taua naba boon te iti ibuakon boon am tabo ke auti ni maeka. Tuangnga am tia kamwakuri ba tera bwaai aika a tauaki man boom ao tera ae ko kona ni kabaka boona ni kaokoroa.

Imwin taian taumwane ae karaoaki n tauaki man boom ao ena tiku nikiran am bwakabai n am akaunti nte bangke. Tera ae ko baireia ba kona karaoia ma am mwane aei e rangin kakawaki!

Bwaai aika ko riai n uringnga

BOOM AO AM TAUMWANE: Mwaitin ae ko karekea ibukin boom nte aowa ena tara tao ni mwaiti ma uringnga ba e rawata am taumwane, ao ngkana ko aki karaurau ni kabongana raoi am mwane, ao ena bon uarereke naba mwaitin am mwane ae kona uotia n okira Kiribati.

RABAKAUM NI MWAKURI: Taani mwakuri aika aia moantaai ao a tiba mwananga ni mwakuri iaon Nutiran e bae ni karako aia mwane ae a kona ni karekea ni kabotauaki ma koraki aika a tia ni mwakuri mai mwaina ao n rabakau naba ni kawakina raoi aia mwane.

Am kaiko mwane ao kaoki mwane

■ Kaiko mwane

Reken am mwane ae rawata ao ni kaiko bon man marurungim ae korakora nte mwakuri iaon Nutiran, ko riai ni marurung ao ni korakora. E rawata naba te kabakabaka ao te anainano ni kabongan te mwane n aro aika mwaiti!

E kona n ibuobuoki am tia kamwakuri n tataua teutana imwin teutana man am mwane nakon am akaunti ae e inoti nte bangke ao ni katikuko ma am mwane ae e bon tau inanon baim ibukin kainanom ni katoa wiki. Ko riai ni karokoa am reta ni kariaia ngkana kona tangira karaoan aei. Maroro ma am tia kamwakuri ngkana kona tangira te iango aei ba kona karaoia.

■ Te Kaokimwane (Kanakomwane nako Kiribati)

E kaboaki te kaokimwane nako Kiribati. Te bangke are e kawakina am akaunti inanon baina, e kona n ibuobuoki iaon aei. Ma ko bon kona naba ni kabongana aia ibuobuoki taian bangke ke bitiniti tabeua ibukin te kaokimwane nako Kiribati. E bon kakaokoro aron mwaitin aia tiati taian bangke ao bitiniti. E bon tatannako mwaitin aia tiati ni kaineti ma mwaitin te mwane are ko kanakoa, te aba are ko kanakoa nako iai ao aron baitin kanakoan te mwane nte tai ae waekoa. E kona n ibuobuoki am tia kamwakuri ni kabwarabara raoi taekan aei ao ni buokiko n rinea kawaina ae ko tangiria.

E bon bobuaka riki te kaokimwane nte tai ae rawata, ibukina ba e kaboaki te kanakomwane ae teuana imwin teuana. Ko kona n taetae ma am tia kamwakuri ibukin te kabane n tamaroa ni kawai ae boraai karaoana nako Kiribati, ke nakon te website www.sendmoneypacific.org. Ibukin karaoan te kaokimwane n te aro aei ao kona kainanoia ba iai am computer ke smartphone ae e toma ao maeu ma te intanete. Titiraki nakon am tia kamwakuri ba ena reke ni kangara kabongan te intanete.

Aron am Reitaki

■ Tera ae ko karaoia ibukin am tia kamwakuri

Ko kantaningaki ba kona karaoi taian mwakuri aike ko kariaia n am boraraoi ibukin te mwakuri are koa tia n tiainaia ma am tia kamwakuri, ao ni karaoia nakon are e kantaningaia raoi am tia kamwakuri. Aei e bon ikotaki naba ma:

- › Aron am kakaonimaki ni kaea te mwakuri iaon te tai;
- › Kawakinan raoi te tabo are ko maeka iai; ao
- › Karaoan ae riai n taai nako, n tain te mwakuri ao imwin naba te mwakuri.

Ko kantaningaki ba kona mwakuri ngkana e kainanoaki: n ikotaki ma te bong ae Tabati ao bongin ni motirawa. Mwaitin am aowa ni mwakuri a kateretereaki inanon ami boraraoi ni mwakuri.

N taai tabetai ao kam na mwakuri itinaniku ma e bon nakon tamaroan ke buakakan te bong nte tai teuana ma teuana ao n tabetai akea te mwakuri tabeua te bong ibukina ba akea te mwakuri ae tauraoi ni karaoaki.

E kakawaki te mwakuri ni botaki, maroro ma am tia kairiri ke am tia kamwakuri ba tera ae tangiraki. E tikiraoui ae ko matakua ao n ongora raoi aron te mwakuri n am moan wiki n teirake ba e aongan ae e reke otam ba tera ae kantangaki mai iroum ngkana ko karaoa te mwakuri. E kona n nakon tabeua te wiki ao ea reke raoi ngkanne aron te mwakuri.

■ Imwin te mwakuri

Tera ae ko karaoia inanon am tai imwin banen te mwakuri e kakawaki ibukim am tai anne ba kona kukurei n am tai n tiku ni mwakuri iaon Nutiran. Taetae ao maroro ma am tia kamwakuri ibukin taian kakibotu ae ko kona n iria n taai aika akea iai te mwakuri. Iai botaki n aaro ma botaki n takakaro ae ko kona n iria buakona, ao iai naba taian iwawaki ni kakukurei ao botaki nte komuniti ae ko kona n ira buakona. E kona n reke naba te tai ni kaitibo ma raomi ni mwakuri tabeman iaan te RSE man aba aike tabeua, ao tabeman kaain te aba ae Nutiran.

Ko riai naba n ongotaeka ao n ira raoi tuan te aba ae Nutiran Ngkana ko urua te tua, ao ana kawariko ke n roko iroum bureitiman Nutiran ibukin te bure ae ko karaoia. Ngkana ko kabaneaki ke ni katokaki am mwakuri, ko bon aki kariaiakaki ba kona teimatooa n tiku iaon Nutiran ao ko riai n okira Kiribati.

■ Tera ae karaoia am tia kamwakuri ibukim

Iririkin are e kabooko ibukin am mwakuri, am tia kamwakuri e riai naba ni karaoi bwaai tabeua ibukim. Aei n ikotaki ma:

- › Kakaean am tabo ni maeka ae rau man tau ibukim;
- › Kaboakim irouna nte mwaiti ni boo ae tabangaki ae riai n reke iroum ae e aki keerikaki iaan te moan ni boo mai inano;
- › N anganiko tabeua mwaitin am aowa ni mwakuri; ao
- › Ni karekea baom n nakon te mwakuri ao n oki man te mwakuri.

E riai naba am tia kamwakuri ni karekea nakoim te tararuaki man kawakinaki raoi ao n tabeakinaki n am kainano. Te mwakuri n tararua aei bon ibukim ba kona mwengaraoi inanon am tai n tiku iaon Nutiran. Am tia kamwakuri a tangiraki ba ana buoka kakaean taabo n ibuobuoki ma botaki ni komuniti ibukin maurim, taabo ni bobwai, takakaro ao taabo n taromaui.

Taani kamwakuri iaan te RSE a riai ni bane n reke ana kariaia te Tautaeaka n Nutiran ni kakoaua ba a bon tau man kona ni kamwakuri n ira raoi tuan te kamwakuri iaon Nutiran. E riai n tauraoni ni kaitarai taian kabanemwane am tia kamwakuri ao ni kakoaua ba e nakoraoni tuan te mwakuri ao e tauraoni naba aron totokoan te kabuanibai n tain te mwakuri irouia ana taani mwakuri te RSE.

E tangiria am tia kamwakuri ba kona kawaria ngkana iai am kanganga. Tai maemae ni kawaria ao nakoina!

■ Karaoiroan ao katokan te kanganga nte mwakuri

Ngkana iai am kanganga ke iai te bai ae koaki mataata iai ke n namakinna ba te kabuanibai ke tao te aki kairaki raoi, te moanbai ae ko riai ni karaoia kaongoa am tia kairiri ke am tia kamwakuri te bai ae riki. Ko kona ni karaoa aei bon iroum ke tuanga am tia kairiri ba ena uotia ni karokoa am rongorongo anne iroun te mataniwi. Aio kawaina ae te kabanea n tamaroa ibukin katokan te kanganga n tain te mwakuri ba e karika te rau n nano ao n totokoa te aki ota ae e kona n riki.

Ngkana e aki rau nanom n ana kaeka te tia kamwakuri, ao ko riai n reitaki ma te tia mwakuri ae tabe ibukin tuoia taan mwakuri ke Labour Inspectorate. Koraki aikai bon taan mwakuri nte Tautaeaka ao tabeia ba ana kakoaua ba a karaoa raoi tabeia ae moan te kakawaki koraki aika taan kamwakuri n ira tuan te kamwakuri ae a kateirakeko iai.

Ko riai naba n reitaki ma te rabwata ae te union ke aia botaki taan mwakuri. Taian botaki n Union a tei ni kamanoi inaomataia taan mwakuri iaon Nutiran. Bon iai aia aomata ae e tei ibukia taani mwakuri ao a kona n ibuobuoki.

Ngkana iai te kanganga ae reke, ao ko riai ni kaongoa temanna mai ibuakoia naakai nte tai naba anne ngkana ko kona. Ko kona ni reitaki nakon:

Am tia kairiri ke am tia kamwakuri;

Am tia tei ibukin am Tautaeaka;

Te Tia tutuo nakoia taani mwakuri; ke

Am botaki n union, ngkana ngkoe kaaina.

Botaki riki tabeua ae ko kona reitaki ibukin aia ibuobuoki bon:

Te tabo n ibuobuoki nakoia kaain te aba

Taian botaki ni komuniti

Taabo aika anganako te kamatata iaon taekan te Tua n akea boona

Taabo aika a buoka aron te kamaeka

Araia taian tabo ma botaki nako a karinaki ni kabanean ana itera ni bae te boki aei. Am tia kamwakuri e kona n ibuobuoki n anganiko taian namba ae kona reitaki nakoia ibukin buokam.

Kamwakuri

■ Boraraoi ni kamwakuri

Ena tia n reke iroum ngkai am boraraoi ni kamwakuri ba kaotan ae e a reke am mwakuri. Am tia kamwakuri ke te tia kateirake ena kabwarabara kanoan te boraraoi aei nakoim.

Ni kabane taani mwakuri iaon Nutiran a riai n iai aia boraraoi ni mwakuri ae koreaki. E rangin kakawaki te bweba ibukin rongorongon te boraraoi ni kamwakuri ba e katereterea iai te bai ae ko riai ni karaoia ibukin am tia kamwakuri ao tera ae e riai naba ni karaoia te tia kamwakuri ibukim.

Am boraraoi e katerei taian kaetieti aika a kaineti ma tuan Nutiran. Aikai n ikotaki ma taekan am motirawa, boom ni motirawa, makuri n tain te bong ni motirawa ao te aki mwakuri ibukin te aoraki.

Ko riai n aki tiaina te boraraoi ni kamwakuri ni karokoa ae ko mataata raoi ni kanoan te boraraoi aei ni kabane ao man kukurei ni butimaea taian kaetieti. Ngkana iai te bai ae ko aki mataata raoi iai ke n nano kokoraki iai, ao tuatua nakon te tia mwakuri nte Tautaeka, am tia kamwakuri ke te tia kateirake ba ena kabwarabwara raoi nakoim.

■ Te ikoaki ae riki man te mwakuri

Ngkana iai te ikoaki ae riki nakoim, ko kona ni kaongoa ao ni koroboki nakon am taokita ba ena buokiko ni karekea te ibuobuoki te mwane mai iroun te botaki ni mwakuri ae te Accident Compensation Corporation (ACC). Ena kabwakaki te mwane aei iaan te ACC levy ae raon am taekiti are e tatauaki. Te botaki ni mwakuri ae te ACC e kabutaki iroun te Tautaeka n Nutiran ba ena karekea te mwane ni kabomwi ibukin kamanoam man te mwakuri n am tai n ikoaki. E taraki ba e kanga n reke te ikoaki anne iroum nte mwakuri, ma te botaki ae te ACC e buokiko ni kaboa am bwain aoraki mai imwin te tai are ko ikoaki iai.

E rangin kakawaki ba kona kaongoa am tia kamwakuri nte tai ae waekoa ngkana ko ikoaki n taian te mwakuri, ba rimwi ao e naaki reke buokam mai iroun te botaki ni mwakuri ae te ACC ni kaitarai kabanemwane.

N aron bwain aoraki, boon te korokoro ma bwain aoraki ibukin te ikoaki ke kabuanibai, ma tiaki ibukin boon katokan te aoraki ni kabuta n aron te kabuebue ma te bekobeko. Boon bwain aoraki aikai a reke man te botaki ni kabomwi ibukin te aoraki ba kamanoam.

■ Te aoraki ae akea irekerekena ma te mwakuri

A riai taan mwakuri nte RSE “Te mwakuri ae Kinaaki, Okioki ao man Reitinako” ni karekea kamanoaia iaan te kabomwi ibukin bwain aoraki. Te kabomwi aei e kamanoia taani mwakuri ao e kaboa aia bwain aoraki ni kaineti ma te aoraki ae irekereke ma te mwakuri inanon tikua iaon Nutiran. Te botaki ae te ACC e aki kabomwi ngkana ko aoraki.

Am tia kamwakuri ena karekea am tai ibukin kamanoam ni boon am bain aoraki ao anne kanoan naba karaoan am bweba ni mwananga nako Nutiran. E na tatauaki boon mwin te kabanemwane aio man am bwakabai, nte tai naba are koa moana am mwakuri ae ko kaboaiki iai. Ko naba teimatoo ni kakabwaka boon te kamanomano ni boon te bwain aoraki aei, e aoria ngkana ko tuai ke bon akea am tai ae kona tangira te kabomwi.

Taian botaki ae tabe ibukin te kabomwi ibukin boon bwain aoraki a kona naba ni karekea boon baom ni kawaria te taokita, boon te bwain aoraki are e karekea bwebana te taokita, karaoan wiim, ao boon te onaoraki n ikotaki ma te korokoro ngkana iai ae karaoaki nakoim. Ngkana iai ikoakim ae kaakaiaki ke ko mauku n toara bwain rabwatam ao koa kainanoia ba kona okira mwengam I Kiribati ibukin aorakim, te botaki ae tabe ma kabomwi ibukin boon am bwain aoraki ngkanne e kona ni kaboa te kabomwi ao kabanemwane anne. Ngkana ea tia n reke ae buokiko ibukin aorakim ke ni kaman reke iroum te aoraki aei imwain rokom iaon Nutiran, ao ena kona n aki kaboa te kabomwi ngkanne te botaki ae te ACC. A kona n aranaki aoraki aikanne ba aoraki aika a kaman reke iroum ke man teimatoo ni maeu. Ko riai ni maroroakina taekan te aoraki anne ma am tia kamwakuri ke am tia kateirake nte tai are a karekea iai am bong ni karaoa kamanoam ao kabomwi ibukin boon am bwain aoraki.

Am tia kamwakuri ae ena anganiko taian rongorongoo ma kabwarabara ni kaineti ma kamanoam ao kabomwi ibukin boon am bwain aoraki ao tabeua riki. Ko riai ni wareware raoi ao n titiraki nakon am tia kamwakuri ba ena kabwarabara kanoan te kabomwi ao tera ae ko kona ni karekea ke ni kaboaiki mwina.

■ Bweba ni kariaia ba kona rinnako Nutiran

Kona nako Nutiran nte bweba ni mwananga ae iai manna ao e kariaia ba kona mwakuri iaan te RSE “Te Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki man Reitinako”. Nte visa aei ao e oti naba iai taian kaetieti ngkana ko kona n mwakuri iaon Nutiran, antai am tia kamwakuri, ao te tabo ae ko riai ni mwakuri iai iaon Nutiran. Inanon am tai n tiku ni mwakuri iaon Nutiran ao ko aki kona ni manga bubuti karekean te visa ae kaokoro. Ngkana ko baireia ba kona kitana am tia kamwakuri, ao ko bon aki kariaiakaki ba kona tiku iaon Nutiran.

Ko riai n okira abam I Kiribati n banen tokin am tai ni mwakuri. Ngkana koaki ira nanon te kaetieti are e kateretereaki inanon am visa, ao n teimatoa n tiku iaon Nutiran, ao kona bon aki kona ni manga roko iaon Nutiran nakon taai aika ana roko.

Ngkana ko ira nanon te kaetieti are e kateretereaki inanon am visa, ao man anganaki riki kananauan am mwakuri iroun te Tia kamwakuri nte RSE, ko kona n okira Nutiran nte teirake ni mwakuri are imwina. E bane tain am visa nte tai are ko kitana iai Nutiran n okira Kiribati, ao ngkana kona manga oki ni mwakuri, ao ko riai n bubuti karekean am visa ae boou.

■ **Te Kariaia n tibatibaia taani mwakuri imarenaia taan kamwakuri ni kateirake ao ni kamwakuri (ATR)**

Te ATR aei e angania taani kamwakuri te kona n tibatibaia ke ni kabonganaia aia taani mwakuri bon imarenaia ma taan tia kamwakuri riki tabeman. Te kati-teuanaaki ni karaoa te waaki aei ATR irouia taani kamwakuri e anganiko te kona ni mwakuri irouia e raka iaon uoman ke a mwaiti riki taian tia kamwakuri ao e kona n anaanau riki tikum ni mwakuri iaon Nutiran ao ni karekea riki am mwane. Iai tabeia ae korakora taani kamwakuri ba na barongaea raoi am boraraoi ni kamwakuri n ikotaki ma aron mwanangam ao am tabo ni maeka. Tai mwaninga n tiaina uoua mwaitin taian boraraoi ni kamwakuri.

Aron te maeu

■ Kanoan te bong

Katauraoko ba e rangin kaokoro korakoran te mwaitoro ao kabuebue iaon Nutiran. E raka riki mwaitoron Nutiran ae kona n namakinaki. Kona bae ni kainanoa te mwakuri I tinaniku ngkana e a tokarake te mwaitoro. Namakaina aika a mwaitoro bon Tuun, Turai, Aokati, ao Tebetemba ngkana ea roko tain te winta iaon Nutiran.

E riai n tauraoni n taai nako am kau ao kunikai ibukin kamanoam man te mwaitoro inanon am tai ni mwakuri. Am tia kamwakuri, ena karekea nakoim te rabuna te buraengketi ao rabunan am kainiwene ae karekea te aabue. Am tia kamwakuri ena tuangko ba tera ao iaa te tabo ae ko kona ni karekea iai am kunikai ao buraengketi ma rabuna ngkana ko kainanoia riki. Ena karekeaki nakoim bwaai ni kabuebuea am ruu ni matu n am tabo ni maeka. Am tia kamwakuri e kona n tuangko aron kabonganana raoni bwaai aikai. Te tebotebo nte ran ae abue imwain ao imwin te mwakuri e angan rabwatan te aabue ao man marurung.

■ Am tabo ni maeka

Ko kona n ongora iroun am tia kamwakuri ke tia kateirake nte RSE ke tia tei ba tera te tabo ni maeka ae tauraoni, ao tera bwain nanon te auti ni maeka ae kam anganaki anne. A bon ataia taani kamwakuri ba kam aki riai ni uota ami bwai aika a rangin bubura nako nakon te auti ni maeka ba a bane ni karekeaki taian bwain ni matu ao a riai ni kabonganaki raoni. Ma bon iai naba bwai aika ko riai n uotia mai Kiribati ba kona mwengaraoni n am tabo ni maeka.

A bane ni karekeaki nakoimi taian bwai ni kuuka, te mitin ni waati, ma te ran ae kabuebue ibukin te tebotebo. Reireiniko aron kamaeuana ao kabonganakina ba ena bebete nakoim aron kabonganana ngkana koa rabwakau.

Tabem ae moan te kakawaki ba kona kateimatoa itiakin ao tikiraoin nanon am auti ni maeka n taai nako. Ngkana iai te uruaki ae riki nakon am auti ni maeka, ao kona kaboa mwina ngkana arona ba bon mwim ao e kona n rangin bobuaka boon te kabomwi anne.

■ Amarake

Ko riai ni kaboa oin kanamam. Taian tabo ni bobwai iaon Nutiran a kaboa nako aekakin amarake aika rawata aekaia nako.

E rangin kakawaki ba kona amarake n taai nako. Teniua te tai n amarake ni katoa bong ena karekea nakoim te marurung ma te korakora ae kainanoaki ibukin te mwakuri. Kona bae n tangiria ba kona kamarikeko ao ni kanuaiko raoi ao n raka am tai n amarake ngkai te mwakuri are kona karaoia ena kona ni kainanoa te marurung ma te korakora ae bati. Tai amwarake ti teutana ke n aki katawanou, ao nimma te ran ae rawata.

Ngkana koa aki amarake raoi ao n tau mwaitin te ran ae ko riai n nimma, ao ena uarereke korakoram ni mwakuri ao ena uarereke naba am karekemwane. Ao ngkana ko aki kawakiniko raoi, ao kona aoraki ao man aki kona ni makuri ao kona bon kaokaki n okira Kiribati. Uringnga, ba ngkana ko aki mwakuri e bon aki tei boom ao ko aki naba kaboaki ngkana ko aki makuri.

Aron am tai n amarake n tain te makuri e baireaki iroun am tia kamwakuri. E tatannako aron tain te amarake irouia taani mwakuri n taabo ni mwakuri aika kakaokoro. Ngkana iai am titiraki ni kan mataata ibukin tain te amarake, ao reitaki maroro ma am tia kamwakuri.

■ Kateimatoa marurungim

Te kabuebue ma te mwaitoro nte bong teuana ma teuana ao rawawatan te makuri teuana ma teuana iaon Nutiran e kona n rota marurungim. Kateimatoa baina te kunikai ae angan rabwatam te abue n tain te mwaitoroto, uaatia am kunikai ao baina te kunikai ae itiaki ni katoa bong e ibuobuoki.

Ko kainanoia n taai nako ba kona motirawa raoi ni matu ba kona marurung ao man tauraoui nakon te kauti ni mwakuri nte moaningabong.

E rangin bongana ba kona kaitiaka raoi te bareka man rabwatam ngkai te bareka aei e kona ni karianbaia te ikoaki n rabwatam ngkana iai. Kabongan te toobu ae kamatea te manin aoraki nte ikoaki e totokoa rikin te kinaka ma te kaboa ni kunim. Tuatua nakon am tia kamwakuri ngkana ko tangira buokam ni karekea ke ni kaboa bwaai aikai.

E rangin bongana ba kona kawakina raoi marurungim. Ena kona n reke iroum ururingan buum natim am utu ao abam. Kateimatoan am rereitaki ma am koraki ao te kaokimwane nakoia bon te waaki ae kateimatoa te reitaki. E kona n ibuobuoki am tia kamwakuri ni kakaei kawai aika boraoui ao ni bebete ibukin karekean am reitaki ma am koraki ni kabongana te email ma te tareboon.

Kakorakorako ni mwakuri ao uringnga ba e waekoa baitin banen am tai. Kateia imatam ba tera ae ko riai ni karaoua ao ko riai ni mwakuri maaka.

Ngkana ko aki kukurei ao man reke iroum te raraoma, taetae ni maroro ma am tia kairiri, tia kamwakuri, ke te liaison officer ba a tauraoui n ibuobuoki nakon am kanganga.

■ Kawakina marurungim man te wenenibure

Ko riai n ataia ba te aoraki man te wenenibure n aron te HIV/AIDS e korakora n reke iaon Nutiran. Ibukin kamanoam man te aoraki ae kona n reke man te wenenibure, ao ko aki kaungaki ba kona karaoua te wenenibure n aki akaaka ao ko riai ni kabongana n taai nako te raba ke te condom. Te maroro ibukin babairean te utu e kona n reke iroun te taokita n te kawa ke nte tabo are ko maeka iai.

Ngkana ko maeuakina te maeu n tanga, ao e kakawaki ba kam na uaia ni mataata ao ni boraroui ba kam na uakaan ni maeka.

Rongorongo ae kakawaki

■ Babaire ae ko anganaki ibukin te reireiaki ke te rekenikai

E kona n reke kanganga aikai man kaitaran te babaire nte tabo ni mwakuri ke man te bure ae ko karaoia n ekanakoa iai tuan te aba. Te kairua ae karaoaki nte mwakuri e rinanoaki iaan te kaetieti ni kamwakuri ma karaoan te bure n urua te tua ko ekanakoa iai tuan Nutiran.

■ Kamaunaaki am mwakuri

Ngkana ea Kamaunaaki am mwakuri, ko aki riai n tiku iaon Nutiran. Ngkana ko reke nte kanganga ba ko urua tuan Nutiran, ena kona ni katokaki am mwakuri, ao kona waekoa ni kitana Nutiran.

■ Kamawakim mai Nutiran

Ngkana iai te bure ae ko karaoia ke ko aki ira nanon te kaetieti n am visa (tao ko katoka am mwakuri ke tao e rakanako tain tikum), ko na tangiraki ba kona kitana Nutiran ba mwina kona kamawaki ma te matoa. Ngkana e riki aei, ao te Imikureition Nutiran ena kanakoa nakoim te kauring ibukin kitanikin te aba ao/ke kamawakim ma te matoa.

Ngkana e roko iroum te kaetieti ibukin kamawakim, ao ko tangiraki ba ko riai ni kitana Nutiran nte tai ae waekoa. Ngkana ko aki waekoa n nako, ao ena tauko ni kabureko te Imikureition Nutiran ao ni kamawako ma te matoa. Ngkana ko reke ni kamawaki ma te matoa, ao kona bon totokoaki ni manga okira Nutiran inanon te maan ae nimaau te ririki. Ngkana e riki aei nakoim ao ena kona n rotaki reken am mwakuri iaan te “Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki man Reitinako” nakon taai aika ana roko. Kona kaboa ni kaoka mwin taian kabanemwane are e kabaneaki ibukim n am tai ni kamawaki ma te matoa ni kitana Nutiran. Kamawakim mai Nutiran ma te matoa e kona naba n totokoa kariaiakam irouia aban tinaniku n roko n neweaba ke ni mwakuri iai.

Taiaoka kakoaua n taai nako ba ko riai ni kitana Nutiran imwain ae bane tain am visa ba imwina kona reke nte kanganga ni kamawaki ma te matoa.

■ Te Turaki n aekaia nako ao manging

Te ririki ae katauaki iaan te tua ni mooii manging iaon Nutiran bon 18 te ririki ni maeu. Tabeua taabo iai aia tua n totokoa te mooii manging n ana tabo te botanaomata n aron taabo ni kamangang ao ni kakakibotu. E aki kariaiakaki te moko n ana tabo nako te botanaomata. Taabo aikai n aron taabo ni bobwai, taabo ni mooii, taabo n amwarake, bao ni mamananga n aron te wanikiba, te bwati ao te turein. Kabonganan te manging ma taian turaki n aekaia nako a bon taburoroko inanon taabo ni mwakuri. Ngkana iai am titiraki ni kan mataata, ao taiaoka reitaki maroro ma am tia kamwakuri.

Ko bon riai n aki kawakina te kamangang ae taburoroko ke taian turaki n aekaia nako. Ngkana ko kuneaki ba iai iroum ke ko kawakina taian turaki ma kamangang aika a taburoroko, ao kona anganaki te rekenikai ke te katuaeakaki iroum am tia kamwakuri. Ena kona ni bua am mwakuri ba ko kabaneaki n akea te kauring.

■ Te kabubuti (kaa ma rebwerebwe) iaon Nutiran

Ko aki kariaiakaki ba kona kabuti kaa ma rebwerebwe iaon Nutiran n akea am raitienti. Ngkana iai am raitienti ni kabuti kaa ma rebwerebwe iaon Nutiran, ao uringnga ni buti man anga-maingin te kawai n taai nako. Te buti ni kawain Nutiran aika bubura man anaanau bon te 100 km/h ma taratarai raoi kaetieti ibukin mwaitin uareken te buti ae ko riai ni kabongana inanon te kawai. Inanon taian kawa ao ko riai ni kabongana te buti ae 50 km/h ma tarataraoi raoi kaetieti inanon te kawai.

Ko aki riai ni kabuta ana kaa am tia kamwakuri ma ti ngkana iai te kariaiakaki ae ko anganaki.

■ Tera ae ko riai ni karaoia ngkana iai te kabuanibai ae karina n riki

E rangin kakawaki man bongana ba kona ataia te bai ae ko riai ni karaoia nte tai are e riki iai te kabuanibai ae aki kantaningaki. E riai n tauraoi n taai nako am tia kamwakuri ni kaitara katokan te kanganga ma te kabuanibai n aekaia nako ae karina n riki nte tai ae aki kantaningaki. A kona n riki taian kabuanibai aika a karina n riki n aron te ikoaki nte mwakuri, te aoraki ae korakora, te urarake, te maieie, te makuakua n ran man te karau ae korakora, te kiriwe n unn ao tabeua riki aroaro aika kona ni karika te kabuanibai. Tuatua nakon am tia kamwakuri n taian am maroro ni kaotaota ao ni kabarabara taekan te mwakuri ba tera ae ko riai ni karaoia ngkana e riki te kabuanibai ae aki kantaningaki n taian te mwakuri.

Oki nako Kiribati

Ni banen am tai ni mwakuri iaan te “Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki man Reitinako” iroun am tia kamwakuri iaon Nutiran, ao ko riai n okira abam Kiribati. Ngkana iai am bwai aika ko kaboa ao ni uotia nte wanikiba nako Kiribati, ao uringnga ba ngkana e raka iaon maitin te rawawata are e katauaki ibukim ao kona kairoroaki ba kona kabwaka boona.

Kataia moantaai ni bairea raoi am tai ae tamaroa man boraoi ibukin katokaan am bwaai nakon Kiribati. Maroro ma am tia kamwakuri ba ena buokiko ibukin kakaean taian kawai ni katokai ami bwaai nakon Kiribati ae boraoi man bebete kawaina. Man boraoin kantokan am kanakobwai nako Kiribati e buoka kaikoikoan am mwane ibukim ma am utu.

Uringnga kawakina raoi namban am taekiti IRD tax namba ao namban am bangke akaunti iaon Nutiran. Kona kainanoi am bwai aikai ngkana koa manga okira Nutiran iaan te Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki man Reitinako ni bong aika ana roko. Ngkana kona tangiria ba ena teimatoa ni maeu am bangke akaunti iaon Nutiran, ao ko riai ni katikua teutana am mwane inanon am bangke akaunti ni kaitara ana tiati te bangke ngkana iai. Ko riai naba ni kawakina am kunikai ibukin kaitaran te mwaitorotoro are koa tia ni karekea n am tai ni mwakuri iaon Nutiran.

Karekean arom ao rikirakem ae tamaroa n am tai ni mwakuri iaan te Kamwakuri ae Kinaaki, Okioki man Reitinako iaon Nutiran, ao ko kona ni maroro ma te tia tei ibukin te Tautaeaka ni Kiribati are e katabeaki ma te RSE ibukin karaoan taian reirei aron kabonganan raoi te mwane ao karekean taian kataneiai nte mwakuri.

Imwain ae ko mwananga – bwaai aika ko riai n tuoia imwain ae ko toka nte wanikiba

Iai taian bebwa ao rongorongoa aika rangin kakawaki ae ko kainanoia ba kona uotia ibukin am makuri iaon Nutiran. Ko riai ni kawakina raoi taian bebwa ao rongorongoa aika rangin kakawaki aikai ao n uouotia.

Bwaai aika ko riai n tuoia ba iai iroum ao man tauraai

- Am bwatiboti ma bebwan kariaiakan rokom iaon Nutiran
- Am tiketi ni kiba nte wanikiba
- Am boraraoi ibukin te mwakuri
- Am bebwa aika kakawaki ibukin kamanoam n te aoraki
- Am bebwa ni kabuta te ka (ngkana iai ae tia n reke)
- Am mwane ibukin buokan kaitaran kainanom teutana te tai imwain ae e reke boom
- Araia ao aia number am koraki ae kona reitaki nakoia I Kiribati
- Te namba ae ena anganiko te IRD ibukin am tax (ngkana iai ae ea tia n reke)
- Namban am akaunti nte bangke iaon Nutiran ke te ATM card (ngkana iai ae ea tia n reke)

Taiaoka ma kakoaua ba a bane n eti raoi rongorongon aram ma am bongin bung ae toka iaon am tiketi ni kiba nte wanikiba ao aram iaon am medical insurance a ti tabo naba ma are n am bwatiboti. Ngkana iai te kaokoro, ao reitaki ma am tia kateirake ke am tia kamwakuri nte tai ae waekoa.

Taian namba ae kona reitaki nako iai

Tia Tutuo n taabo ni Kamwakuri

0800 20 90 20

Mwangan te RSE nte Botaki ni Mwakuri ibukin Bitiniti, Karaobwai ao Kamwakuri (Imikureition Nutiran)

0800 55 88 55

Taabo ae kona reitaki nako iai ibukim marurungim

0800 611 116

Taabo aika a buoka aron te kamaeka iaon Nutiran

0800 776 948

Te tabo n ibuobuoki nakoia kaain te aba

0800 367 222

Ana rabwata ni Kauntira te Trade unions iaon Nutiran

0800 698 646

Ibukn kabuanibai ae karina: Bureitiman, Tabo n tiriai, Ka n aoraki

111

